

An Analytical-Critical Study of Kant's "Anthropology"

Masoud Fayazi*

Abstract

Kant's philosophical system stands as one of the most influential frameworks in Western philosophy, striking a balance between reason and experience within its epistemological structure. This system defines the nature and sources of knowledge, clearly establishing the roles of reason and experience in knowledge production. Furthermore, Kant's philosophy addresses significant concepts such as God, the soul, human free will, freedom, and morality - ideas that encountered serious epistemological challenges following the Renaissance - and seeks to establish valid foundations for them. Central to Kant's philosophical system is anthropology, which serves as the cornerstone for achieving his outlined objectives. Consequently, a critical analysis of Kant's anthropology can provide a valuable strategy for assessing the validity and effectiveness of his philosophical framework. This article aims to thoroughly explain Kant's definition of the essence of humanity, the methodology he employs to comprehend this essence, and to present critiques from the perspective of Islamic philosophy. The goal is to illuminate the strengths and weaknesses of Kant's approach, serving as a measure for evaluating the validity and functionality of his philosophical school.

Keywords: Pragmatism, Kant, Anthropology, Pragmatist Method.

* Assistant Professor, Research Institute for Culture and Islamic Thought, msd.fayazi@gmail.com

Date Received: 26/12/2024, Date of Acceptance: 20/02/2025

Copyright©2010, Iranian Association for Philosophy of Religion. This is an Open Access article.

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA94042, USA.

An Analytical-Critical Study of Kant's "Anthropology"

Extended abstract

Kant, through his comprehensive philosophical system, addressed the epistemological crisis arising from the conflict between rationalists, such as Descartes, and empiricists, like Hume. This crisis centered on the source and nature of knowledge—whether it originates from pure reason or experience—and encompassed concepts such as God, free will, and morality. By focusing philosophy on "human understanding," Kant positioned humans as autonomous, rational, and free beings. He formulated four fundamental philosophical questions: "What can I know?", "What should I do?", "What may I hope for?", and "What is man?"—with anthropology serving as the foundation for answering the other three. Kant perceives the human soul not as an independent substance but as a "transcendental idea" of reason that unifies inner experiences. He rejects transcendent metaphysics, viewing the soul as part of nature and subject to empirical knowledge. Kant distinguishes between the "transcendental self" (the knowing subject) and the "empirical self" (the subject of psychology), while acknowledging the challenge of explaining their relationship. In his perspective, the soul organizes perceptions but lacks independent objective reality.

Kant introduces two methods for understanding humanity: empirical and rational anthropology. Empirical anthropology encompasses physiological and pragmatic studies that analyze human behavior. He favors the pragmatic approach, highlighting its global applicability, the avoidance of introspection, its moral relevance, and its practical benefits. Kant argues that anthropology should be instrumental in providing a deeper understanding of human nature. In his pragmatic anthropology, Kant utilizes tools such as travel, travelogues, history, and artistic works to analyze natural behaviors and identify the essence of humanity. However, challenges such as self-awareness and environmental influences can limit the validity of his findings.

Critique and Analysis:

The critique of Kant's anthropology examines both its overall methodology and specific tools:

1. Ontological Foundations: Kant considers the soul material and natural, whereas Islamic philosophy sees it as an independent, immaterial entity. Additionally, his distinction between the "transcendental self" and the "empirical self" leads to an epistemological regress.
2. Pragmatic Empirical Method: His focus on external behaviors and avoidance of introspection results in inaccuracies due to subject self-awareness and

environmental influences.

3. Universality of Ethics: Kant's cosmopolitanism contradicts his racial biases, evident in his geographical analyses, where he asserts white racial superiority. This limitation weakens his approach to a fair and comprehensive understanding of humanity.

Ultimately, anthropology plays a pivotal role in Kant's philosophy, and its shortcomings significantly impact his broader philosophical framework. This study examines his foundational ideas and methodological approach, revealing inconsistencies in his definition of human essence and his pragmatic method. The incompatibility of his perspective with the concept of the immaterial soul, the challenges associated with explaining the "transcendental self," and the limitations of his empirical methods raise doubts about the validity of Kant's anthropology. As a result, his approach fails to provide a precise understanding of human nature, rendering his philosophical system vulnerable to criticism.

References

- Abdollahi, M. A. (2002). *Systematization and Consolidation of Rational Concepts in Kant's Philosophical System*, Nameh-ye Mofid Journal, 34, 67–86. [in Persian]
- Caygill, H. (2009). *A Kant Dictionary*, USA: Blackwell Publishing.
- Copleston, F. C. (2010). *A History of Philosophy: From Wolff to Kant*, Vol. 6, Translated by I. Saadat & M. Bozorgmehr, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [in Persian]
- Dinani, E., & Karimzadeh, R. (2007). "The Relationship Between Soul and Body" [Rabete-ye Nafs va Badan], *Specialized Journal of Theology and Law*, 24, 3–18. [in Persian]
- Ediger, M. (1996). *Philosophy of Teaching Mathematics*, ERIC, Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED402162/p1>
- Ediger, M. (1996). *Philosophy of Teaching Mathematics*, ERIC, Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED402162/p1>
- Ewing, A. C. (2009). *A Short Commentary on Kant's Critique of Pure Reason* [Sharhi Kutāh bar Naqd-e Aql-e Mahaz], Translated by I. Saadati Khamseh, Tehran: Hermes Publications. [in Persian]
- Jacobse, A., & Kain, P. (2003). *Essays on Kant's Anthropology*, First published by Cambridge University Press, Published in the United States of America, pp. 38–60.
- Kant, I. (2012). *Anthropology, History, and Education*, Translated by Mary G. and others, USA: Cambridge University Press.
- Kant, I. (2006). *Anthropology from a Pragmatic Point of View*, Translated and edited by Robert B. Louden, Cambridge University Press.
- Kant, I. (1974). *Anthropology from a Pragmatic Point of View*, Translated by Mary J. Martinus Nijhoff.

- Kant, I. (1992). *Lectures on Logic*, Translated and edited by J. Michael Young, First published by Cambridge University Press. Printed in the United States of America.
- Kant, I. (1997). *Prolegomena to Any Future Metaphysics* [Tamhidāt], Translated by G. H. Adel, Tehran: University Publishing Center. [in Persian]
- Kant, I. (2015). *Groundwork of the Metaphysics of Morals* [Bonyād-e Mābad al-Tabi‘at-e Akhlāq], 2nd ed., Tehran: Kharazmi Publications. [in Persian]
- Kant, I. (2000). *Critique of Pure Reason*, Translated by Paul Guyer, USA: Cambridge University Press.
- Katharina T. Kraus (2017). *The soul as the ‘Guiding Idea’ of Psychology: Kant on Scientific Psychology, Systematicity, and the Idea of the Soul*, a University of Notre Dame, Department of Philosophy, USA.
- Mulla Sadra, S. M. (1989). *Al-Asfar al-Arba‘a: The Transcendent Wisdom in the Four Intellectual Journeys*, Vol. 8, 2nd ed., Qom: Al-Maktabat al-Mustafawiyya. [in Arabic]
- Kleingeld, Pauline. (2007). “Kant’s Second Thoughts on Race”, *The Philosophical Quarterly*, 57(229), 573–592. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9213.2007.498.x>
- Sane’i Darebidy, M. (2005). *The Status of Humans in Kant’s Thought* [Jāygāh-e Ensān dar Andishe-ye Kānt], 1st ed., Tehran: Qoqnoos Publications. [in Persian]
- Stark, W. (2003). “Historical Notes and Interpretive Questions”, In: Jacobse, A., & Kain, P. (Eds.), *Essays on Kant’s Anthropology*, pp. 15–38, First published by Cambridge University Press, Published in the United States of America.
- Wood, A. (2003). “Kant and the Problem of Human Nature”, In: Jacobse, A., & Kain, P. (Eds.), *Essays on Kant’s Anthropology*, pp. 38–60, First published by Cambridge University Press, Published in the United States of America.

بررسی تحلیلی - انتقادی «انسان‌شناسی» کانت

مسعود فیاضی*

چکیده

دستگاه فلسفی کانت، یکی از اثرگذارترین نظام‌های فلسفی غرب و تأمین‌کننده تعامل و تلائم عقل و تجربه در نظام معرفت‌شناختی آنان است. در این دستگاه فلسفی، ضمن تعیین ماهیت و منبع معرفت، جایگاه عقل و تجربه در تولید معرفت نیز به‌خوبی معین شده است. علاوه‌براین، در نظام فلسفی کانت برای مقولاتی مانند خدا، نفس، اختیار و آزادی انسان و همچنین اخلاق، که پس از رنسانس دچار بحران‌های جدی در زیرساخت‌های معرفتی خود شده بودند، نیز اندیشیده شده و تلاش شده است بنیان‌های معتبری برای آنها تدارک شود. نکته مهم این است که محور اصلی این دستگاه فلسفی، انسان‌شناسی است و کانت کوشیده بر این مدار، نظام فلسفی خود را سامان دهد و به اهداف پیش‌گفته نائل شود. از این جهت، بررسی انتقادی انسان‌شناسی کانت می‌تواند راهبرد مناسبی برای سنجش میزان اعتبار و کارآمدی نظام فلسفی او باشد. در این مقاله، تلاش شده است پس از تبیین دقیق تعریفی که کانت از حقیقت انسان ارائه داده و روش‌شناسی‌ای که برای شناخت این حقیقت مشخص کرده، نقدهای وارد بر آن از منظر حکمت اسلامی بیان شود و نقاط قوت و ضعف آن به‌عنوان معیاری برای سنجش اعتبار و کارآمدی مکتب فلسفی او معلوم گردد.

کلیدواژه‌ها: کانت، انسان‌شناسی، روش پراگماتیستی، عمل‌گرایی.

۱. مقدمه

ایمانوئل کانت، بدون شک یکی از مهم‌ترین فیلسوفان مغرب زمین است که با طراحی

* استادیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، msd.fayazi@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۰۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۰۲

دستگاه فلسفی جامع خود، توانست بر جامعه علمی و اندیشمندان پس از خود در ساحت‌های مختلف تأثیر زیادی بگذارد. دلیل این امر این است که او با نظام فلسفی‌اش، بحران معرفتی جامعه علمی زمانه خود را که مهم‌ترین بحران معرفتی پیش‌آمده پس از رنسانس بود، حل کرد. اگر این بحران حل نمی‌شد، نظام معرفتی مبتنی بر عقل خودبنیاد با چالش جدی مواجه می‌شد. بحران مزبور ناشی از تعارضات پیش‌آمده بین عقل‌گرایی چون دکارت، اسپینوزا و حس‌گرایی مانند جان لاک، بارکلی و هیوم درخصوص ماهیت، منبع و بنیان معرفت بود. گروه اول معتقد بودند که عقل، تنها منبع معرفت است و معرفت‌های غیرعقلی فاقد ارزش معرفت‌شناختی هستند، درحالی‌که گروه دوم بر این باور بودند که تنها حس و تجربه منبع معرفت‌اند و معرفت‌های به دست آمده غیر از این منبع، بی‌ارزش هستند (صانعی دره‌بیدی، ۱۳۸۴: ۴۵). از رهگذر این تقابل، مقولاتی مانند خدا، ماهیت نفس، جاودانگی نفس، اختیار و آزادی انسان و اخلاق نیز به‌ویژه از سوی حس‌گرایان دستخوش بحران‌های معرفت‌شناختی شده و اساس آنها مورد تردید قرار گرفته بود. به‌ویژه اینکه توفیقات علمی آنها و توسعه دانش و ظهور فناوری‌های جدید دلیلی بر صحت اندیشه‌های آنها قلمداد می‌شد. حل این تقابل و تأمین بنیان‌های قابل اعتماد برای مقولات مذکور که اساس زندگی بشر را شکل می‌داد، از دغدغه‌های اصلی کانت بود. او برای رسیدن به این هدف، «انسان» را محور فلسفه خود قرار داد و همه مباحث خود را بر این پایه سامان‌دهی کرد. زیرا در سنت غربی، به‌ویژه بعد از رنسانس، که متافیزیک فرامادی (مابعدالطبیعه) و دین‌کلیسایی عملاً به کناری نهاده شده بود و به جای آن متافیزیک مادی و مسیحیت پروتستانی جایگزین شده بود، محوریت اصلی به «انسان» داده شده و مرز تمیزدهنده بین انسانیت و الوهیت کمرنگ گشته بود. اگر چیزی به نام «تعالی» وجود داشت، صفت انسان بود که باید متعالی از طبیعت می‌بود و مفهوم الوهیت به‌عنوان مفهومی متعالی در اصل صفت انسان به کار می‌رفت (همان: ۹). کانت نیز عمیقاً تحت تأثیر این پارادایم بود و «انسان» را به‌عنوان موجودی آزاد و آگاه که دارای استقلال وجودی است و از چیزی بیرون خود تأثیر نمی‌پذیرد، زیرساخت اصلی اندیشه خود قرار داد (همان: ۱۶-۱۷). از این جهت، کانت معتقد شد که تمامی فلسفه را باید بر مدار «شناخت انسان» قرار داد و سؤال «انسان چیست؟» باید اساسی‌ترین دغدغه فلسفه باشد. او می‌گوید: رسالت اصلی فلسفه پاسخ به چهار سؤال «چه چیزی می‌توانم بدانم؟»، «چه کاری باید انجام دهم؟»، «به چه چیزی می‌توانم امیدوار باشم؟» و «انسان چیست؟» است که متافیزیک به سؤال اول، اخلاق به

سؤال دوم، دین به سؤال سوم و انسان شناسی به سؤال چهارم پاسخ می‌دهد، اما سؤال مربوط به انسان شناسی اصل و بقیه فرع آن هستند (Kant, 1992: 538). او در اهمیت این موضوع می‌گوید: آنچه به ما این امکان را می‌دهد که انسان را در نظام طبیعت از سایر موجودات متمایز کنیم، این است که بدانیم او دارای شخصیتی است که خودش آن را می‌سازد و به موجب آن خود را از حیوانی که دارای ظرفیت عقل است به حیوانی عاقل تبدیل می‌کند. او در این مسیر، اولین اقدامی که بعد از اهتمام به حفظ و بقای خود و نوع انسان انجام می‌دهد، با تمسک به تربیت و تمرین می‌کوشد جامعه اولیه خود یعنی خانواده را تشکیل دهد و سپس با اصولی برآمده از عقل، جامعه‌ای نظام‌مند تشکیل دهد و آن را براساس همان اصول مدیریت کند (Wood, 2003: 51). تاکنون در مورد فلسفه کانت و انسان شناسی او مقالات و کتب متعددی نوشته شده است ولی عمدتاً به توصیف نظرات او در این خصوص پرداخته‌اند و کمتر با رویکرد انتقادی آن را تحلیل کرده‌اند. به دلیل اینکه انسان شناسی او نقطه کانونی اندیشه او در فلسفه خود و شاگردانش است، در این مقاله تلاش کرده‌ایم، انسان‌شناسی وی را به لحاظ تعریف ماهیت و حقیقت انسان و روش شناخت انسان مورد بررسی و نقد قرار دهیم. طبیعتاً توصیف مختصر و دقیقی از اندیشه‌های انسان‌شناختی او ارائه داده و سپس نقدهای خود را که عمدتاً از منظر حکمت اسلامی است، مطرح می‌کنیم.

۲. حقیقت انسان نزد کانت

کانت از روح (spirit) و نفس (soul) انسان مکرراً سخن گفته و به صراحت بیان کرده است که معتقد به برخورداری انسان از روح و نفس است. اما دوگانه روح و بدن در نزد او با دوگانه روح و بدن در نزد بسیاری از حکما که به لحاظ هستی‌شناسی، بدن را مادی و روح را مجرد از ماده دانسته و معتقدند این دو به صورت اتحادی یا انضمامی ترکیب شده‌اند، متفاوت است. زیرا او روح را خارج از طبیعت ندانسته و معتقد است که روح نیز همچون بدن به صورت تجربی در همین طبیعت ادراک می‌شود (Katharina, 2016: 5). برای فهم منظور دقیق او، ابتدا باید توجه کنیم که وی به لحاظ هستی‌شناسی قائل به متافیزیک به معنای عالمی ماورای ماده نیست (یوئینگ، ۱۳۸۸: ۴۵) و مفاهیمی که به این نشئه اشاره می‌کنند را «متعالی (Transcendent)»^۱ می‌نامد و می‌گوید این مفاهیم چون با تجربه قابل شناخت

نیستند، پس ارزش معرفتی ندارند (یوئینگ، ۱۳۸۸: ۳۶ و ۴۶). از این جهت، او قائل به حقیقتی متعالی (مجرد از ماده) برای نفس نیست.

او در مقابل «مفاهیم متعالی» از مفاهیم دیگری سخن می‌گوید که نه متعالی هستند و نه تجربی ولی در عین اینکه تجربی نیستند، ارزش معرفتی گزاره‌های تجربی به آنها مربوط است. او این مفاهیم را «استعلایی (Transcendental)» می‌خواند (Kant, 2000: 149). A11-12 که منشاء آنها عقل است^۲ و زیرساخت اصلی شناخت‌های تجربی را ایجاد کرده و امکان شناخت تجربی را فراهم می‌کنند (یوئینگ، ۱۳۸۸: ۶۹). زیرا شناخت‌های تجربی به خودی خود جزئی بوده و تا به قواعد و گزاره‌های کلی تبدیل نشوند و دارای نظام نگردند، ارزشمند نخواهند بود. مفاهیم استعلایی این نقیصه را رفع کرده و بین معرفت‌های حسی جزئی وحدت و نظام^۳ ایجاد می‌کنند (Kant, 2000: 390: A305, and 403: A329, and 594: A650, and 394: B368) و گزاره‌های کلی را از آنها استخراج می‌نمایند. او که به این مفاهیم ایده‌های (Ideas) استعلایی یا تصورات عقل نیز می‌گوید، وقتی اقسام آنها را برمی‌شمرد به «نفس» نیز اشاره می‌کند (صانعی دره‌بیدی، ۱۳۸۴: ۶۶) و آن را نوعی از ایده‌های استعلایی برمی‌شمرد که ریشه در عقل دارد (Katharina, 2016: 5) و حقیقت آن همین‌جا تعریف می‌شود.

برای فهم بهتر منظور کانت، باید به این امر توجه کنیم که در نظر او، طبیعت مادی به دو قسم فکری (Thinking nature) و جسمی (Corporeal nature) تقسیم می‌شود (Kant, 2000: 612: A684). شناخت هر دو نوع نیز با منبعیت حس و به روش تجربی صورت می‌گیرد، اما تفاوت آنها در این است که طبیعت فکری به وسیله حس درونی (inner sense) و طبیعت جسمی به وسیله حواس بیرونی (outer sense) یا همان حواس پنج‌گانه فهم می‌شوند. به همین دلیل، دو نوع آگاهی داریم که یکی «شهود حسی (sensible intuition)» و دومی «ادراک (apperception)» است (Kant, 2006: 32-33). او معتقد است که ادراک با حواس بیرونی که دارای اندامی مانند چشم و گوش و... هستند، رخ می‌دهد و شهود حسی با حس درونی که به ظاهر فاقد اندام مشخصی است، انجام می‌گیرد. کانت می‌گوید: «در واقع، اندام مربوط به حس درونی همان نفس یا روح است که محسوس درونی را شهود می‌کند» (Ibid: 53). در نقطه مقابل، در مقام شناخت خود نفس، همین حس درونی عمل کرده و نفس ابژه و موضوع آن خواهد بود و از این جهت است که شناخت نفس نیز به روش تجربی صورت می‌گیرد (Katharina, 2016: 4). نقش نفس نسبت به حس درونی و

مشاهدات آن، همان نقش استعلایی است که مفاهیم استعلایی نسبت به ادراکات حواس بیرونی دارند؛ یعنی نقش نظام‌بخشی و ایجاد انسجام بین آنها را ایفا می‌کند و از این جهت حقیقتی استعلایی است (Kant, 2000: 606: A672)، بدون اینکه واقعیت عینی داشته باشد و دلالتی بر موجودیتی دائمی کند (Katharina, 2016: 4). کانت به روح از این جهت «من استعلایی» می‌گوید که به‌عنوان فاعل شناسا عمل می‌کند (Caygill, 2009: 233) و به روح از جهت اینکه متعلق شناسایی قرار می‌گیرد، «من تجربی» یا «من روان‌شناختی» اطلاق می‌کند (Ibid). او معتقد است که دانشی که به شناخت «من روان‌شناختی» با روش تجربی می‌پردازد، انسان‌شناسی است، ولی قسم دوم چون متعلق مشاهده نیست، اساساً توصیف نمی‌شود (Ibid). در نظر او، «من استعلایی» هرگز یک جوهر عینی نیست، بلکه تنها به‌عنوان فاعل نا شناخته‌ای در نظر گرفته می‌شود که در شناخت به آن ارجاع داده می‌شود (Ibid). به‌علاوه، این «من» یک نوع آگاهی صرف است که سایر شناخت‌ها را همراهی می‌کند (Ibid: 234). کانت شناخت رابطه بین این دو «من» را بسیار دشوار و حتی غیرممکن می‌داند، به‌گونه‌ای که حل این عویصه مسئله‌ای بود که مورد پژوهش بسیاری از شاگردان و پیروان بعدی او قرار گرفت (Ibid). لذا، نفس انسان همچون بدن در نظر او خارج از طبیعت نیست، ولی حقیقتی عقلی دارد. او در نقد عقل محض می‌گوید:

انسان یکی از نمودهای عالم محسوس است و به این ترتیب یکی از علل طبیعی است که علیت آن به ناگزیر تحت قوانین تجربی قرار دارد. انسان مانند هر موجود طبیعی دیگری به ناگزیر دارای شخصیتی تجربی است. این شخصیت را می‌توان از طریق قوا و استعدادهایی شناسایی کرد که انسان در اعمالش از خود بروز می‌دهد (Kant, 2000: 539: A 546).

بنابراین، کانت اگر می‌گوید انسان‌ها دارای ذات مشترک هستند (Wood, 2003: 39)، منظورش فطرت مجرد از ماده نیست، بلکه در نظر او، نفس به‌مثابه یک ایده استعلایی منبعث از عقل است که وحدت‌بخش و نظام‌بخش مشاهدات حس درونی است. در برخی موارد، کانت با عبارت «ego» نیز به این حقیقت مشترک اشاره می‌کند. این کلمه در اندیشه کانت هم به «هویت شخصی» انسان و هم به «خودآگاهی» او نسبت به خود و اعمالش اشاره دارد و بدین معناست که انسان یک موجود خودآگاه است که تجربه می‌کند و در عین حال قادر است تجربیات خود را به‌صورت منسجم و یکپارچه درک کند.

۳. روش‌های انسان‌شناسی

روش اصلی کانت در شناخت انسان، پدیدارشناسی است (Kant, 2006: 33)^۴ و چون انسان نزد او متعلق به دو جهان محسوس و معقول است، معتقد است که شأن پدیداری انسان متعلق به جهان محسوس و شأن ذاتی او متعلق به جهان عقلی است (کاپلستون، ۱۳۸۹: ۲۷۴). از این جهت، در نظر او برای شناخت انسان دو روش وجود دارد که عبارت‌اند از: انسان‌شناسی تجربی (anthropology) و انسان‌شناسی عقلی (anthroponomy). انسان‌شناسی تجربی به توصیف انسان در زندگی جاری‌اش می‌پردازد^۵ و او را به لحاظ جنسیت، محل زندگی، رنگ پوست، نوع دین، شغل و مانند آن‌ها تقسیم می‌کند و از این زاویه به تحلیل او می‌پردازد. شناخت‌هایی از جنس شاخه‌های گوناگون پزشکی، روان‌شناسی، اقتصاد، حقوق، سیاست، هنر، ادبیات و مانند آن نیز در ضمن همین روش قرار دارند. در مقابل، انسان‌شناسی عقلی ذات انسان را با قطع نظر از تعلقات مختلف جاری در زندگی و به صورت عقلی مورد تحقیق قرار می‌دهد (صانعی دره‌بیدی، ۱۳۸۴: ۲۵).

البته انسان‌شناسی تجربی نیز به دو روش فیزیولوژیکی^۶ و پراگماتیکی (عمل‌گرایانه) تقسیم می‌شود. مطالعه فیزیولوژیکی به بررسی بدن انسان می‌پردازد، اما مطالعه پراگماتیکی یا عمل‌گرایانه از این جهت انسان را مورد مطالعه قرار می‌دهد که انسان به عنوان یک موجود آزاد، چگونه عمل می‌کند و چه چیزهایی می‌تواند بسازد و چه باید بسازد (Kant, 1974: 3). برای مثال، یک‌بار در مورد بخش‌های مختلف مغز صحبت می‌کنیم که چه ساختار و بافتاری دارد، و بار دیگر از این جهت به مطالعه مغز می‌پردازیم که موانع یا عوامل تحریک حافظه انسان برای ارتقاء رشد یا توانایی‌های آن چیست. نوع مطالعه دوم همان مطالعه پراگماتیکی است (Ibid). بسیاری از پزشکان که با هدف انسان‌شناسی و توصیف انسان به مباحث پزشکی می‌پرداختند، به پزشکان فلسفی (philosophical physicians) معروف شده بودند (Kant, 2012: 4). کانت ابتدا به این روش متمایل بود، ولی بعداً در مواجهه با پزشکی - فیلسوفی به نام پلاتنر که کتاب «انسان‌شناسی برای پزشکان و فیلسوفان» را منتشر کرد، به طور نقادانه وارد شد و در نامه‌ای که به شاگرد خود هرز نوشت، بیان کرد: «برنامه من (برای رشته جدید انسان‌شناسی) کاملاً متفاوت از پلاتنر است» (Ibid: 5). او روش پراگماتیک یا عمل‌گرا را مناسب انسان‌شناسی دید و گفت که در این روش، اعمال انسان از این جهت که از طرف یک فاعل (agent) آزاد و مختار ایجاد می‌شوند، محل تحقیق است و

با تحلیل آنها می‌توان طبیعت فاعل را شناخت. از این جهت، انسان‌شناسی عمل‌گرا همان «انسان‌شناسی عملی» است (کانت، ۱۳۹۴: ۲۳) که در پی شناخت انسان از طریق تحلیل اعمال و رفتار اوست.

بررسی و تحلیل رفتار انسان‌ها از این منظر به شناخت طبیعت انسان منجر می‌شود، زیرا در نظر کانت، همه انسان‌ها دارای ذات مشترکی هستند. از این رو، با تمرکز بر رفتارهای عمومی آنها می‌توان قوانین عملکرد این طبیعت خاص را شناخت (Wood, 2003:39). به همین دلیل، او بر انسان‌های یک منطقه یا یک شهر تمرکز نمی‌کند و معتقد است انسان‌شناسی‌هایی که به صورت محلی و در مورد گروه‌های خاص انجام می‌شوند، تنها زمانی به شناخت طبیعت انسان منجر می‌شوند که به یک «معرفت عمومی» دست یابند که در همه انسان‌ها مشترک است (ibid). او حتی بر این باور است که برای شناخت عمیق‌ترین علایق و لایه‌های درونی خود، باید به کشف آنچه که در اعضای نوع بشر مشترک است، پردازیم، زیرا این ویژگی‌ها جزء ذات و طبیعت ما را تشکیل می‌دهند و نشانگر آن هستند (ibid). بر این اساس، انسان‌شناسی کانت مقیاسی جهانی دارد و به اصطلاح، جهان‌وطنی (Cosmopolitan) است و شامل همه انسان‌های جهان با هر نژاد و ملیتی می‌شود (ibid: 41).

روش عقلی به عنوان یکی از روش‌های انسان‌شناسی ازسوی کانت مورد توجه قرار نگرفت، زیرا این روش، روش انتخابی او در حوزه اخلاق است. اساساً تفاوت اخلاق و انسان‌شناسی در نزد کانت در این است که انسان‌شناسی به بررسی عملی و تجربی انسان می‌پردازد و هدف آن دستیابی به طبیعت انسان از این طریق است. درحالی‌که اخلاق از بعد عقلی به شناخت انسان می‌پردازد (کانت، ۱۳۹۴: ۲۳) و هدف آن یافتن طبیعت انسان نیست، بلکه هدفش این است که با مبنای تکلیف و وظیفه، وظایف عملی انسان را مشخص کند (همان: ۲۵).

۴. ویژگی‌های عمومی روش عمل‌گرایانه

روش عمل‌گرایانه کانت با روش نظری متفاوت است و به دنبال کشف ماهیت انسان از طریق مطالعه کتب و اندیشه‌های پیشینیان نیست. بلکه او می‌کوشد از طریق تعامل و بررسی میدانی رفتار انسان‌ها به شناخت طبیعت انسان دست یابد. کانت تفاوت روش خود با روش نظری را به تماشاگر تئاتر و بازیگر آن تشبیه می‌کند؛ یکی صرفاً ناظر است،

درحالی که دیگری در یک تجربه زنده با آن درگیر است (Wood, 2003: 41) این روش ویژگی‌هایی دارد که در ادامه ذکر می‌شود:

۴-۱ ارتباط با اخلاق

بهبود اخلاق یکی از اهداف اصلی فلسفه کانت است و از این رو، انسان‌شناسی او نیز در خدمت این هدف قرار دارد و یک کار عمیقاً ارزشی و هدایت‌شده اخلاقی است (Kant, 2012: 2). او در تمامی شناخت‌ها، حتی در علوم، معتقد است که ما در تلاش برای پیشبرد قلمرو اخلاق هستیم؛ قلمرویی که در آن هر انسان به‌عنوان موجودی عقلانی در نظر گرفته می‌شود و به غایات عقلانی خود می‌رسد (ibid: 1). از این جهت، تمامی مطالعات انسان‌شناختی کانت با یک ارتباط اخلاقی زیربنایی به هم مرتبط می‌شوند (ibid). در حقیقت، انسان‌شناسی او به بررسی رفتار واقعی انسان می‌پردازد، درحالی‌که فلسفه اخلاقی‌اش (Cosmopolitan) به این موضوع می‌پردازد که انسان چگونه باید رفتار کند (Stark, 2003: 24). بنابراین، با اینکه هر دو بر رفتار انسان متمرکزند، تفاوت آنها در «هست» (is) و «باید» (ought) است. تحقیق «هست» از طریق تجربه انجام می‌شود، در حالی که تحقیق «باید» به حکم عقل مربوط می‌شود که در فلسفه اخلاق معیارهای آن کشف می‌شود (ibid).

۴-۲ عدم درون‌گرایی

با اینکه کانت معتقد است «من روان‌شناختی» از یک سو اندام حواس درونی است و از سوی دیگر ابژه و متعلق شناسایی آنها، اما بر این باور است که در روش عمل‌گرایانه نباید از طریق تمرکز بر درون اقدام کرد. زیرا روش تجربی، آزمون و تحلیل است و شرط اصلی آن عدم دخالت شرایط تخریب‌کننده احتمالی است. به همین دلیل، نمونه‌ها باید کاملاً تصادفی انتخاب شوند و هرگونه عامل انسانی در آنها دخالت نداشته باشد. بدین ترتیب، کانت می‌گوید:

در این روش باید به گونه‌ای عمل کرد که انسان‌های مورد مطالعه هرگز از حالت طبیعی و عادی خود خارج نشوند. به همین دلیل، رفتارهایی باید مورد مطالعه و تحلیل قرار گیرند که عامل آنها نسبت به این مطالعه خودآگاه نباشد (Wood, 2003: 47).

زیرا به محض مطلع شدن، از حالت طبیعی خود خارج شده و خودسانسوری می‌کند یا به

گونه‌ای رفتار می‌کند که عادی و طبیعی نیست (ibid). به همین دلیل، شناخت از طریق توجه به خود کنار گذاشته می‌شود، زیرا شخص محقق نیز از این قاعده مستثنی نیست و به محض خودآگاه شدن نسبت به مطالعه خود، رفتارش از حالت عادی و طبیعی خارج می‌شود. بر این اساس، کانت این روش را کنار گذاشته و به سراغ مطالعه رفتار دیگران می‌رود. او بین «توجه» به خود که همیشه، ولو ناخودآگاه، رخ می‌دهد و «مشاهده» خود به عنوان ابزاری در کاربست روش عمل‌گرایانه تمایز قائل می‌شود. او ادعا می‌کند که دومی همیشه ضروری است، اما مورد استفاده در روش عمل‌گرایانه نیست و برای این کار مضر است. او در این خصوص شواهدی نیز ذکر می‌کند و می‌گوید کسانی که به دنبال ثبت دقیق زندگی درونی خود بوده‌اند، معمولاً دروغ گفته‌اند و خودفریبی‌ها را ثبت کرده‌اند و کمتر صداقت داشته‌اند (ibid: 50).

۴-۳ جهانی بودن

کانت در روش عمل‌گرایانه قصد ارائه دکترینی را دارد که با آن بتواند به همه شهروندان جهان سمت و سو دهد و آنها را به سمت هدف مشخصی هدایت کند (Jacobse, 2003: 3). خصوصاً اینکه او قائل به ذات مشترک انسان‌هاست و در روش تجربی نیز قائل به تصادفی بودن است. پس نمونه‌هایش باید همه‌جایی و همه‌مکانی باشند و از این جهت نباید محدود به شهر یا کشور خاصی باشد. او معتقد است مطالعات محلی انسان‌شناسی تنها وقتی پذیرفته است که شناختی عمومی به دست دهد. علاوه بر این، او انسان‌شناسی را مقدمه اخلاق و اخلاق را غرض اصلی فلسفه می‌داند و از این جهت معتقد است؛ به دلیل اینکه اصول اخلاقی باید جهانی و برای همه انسان‌ها معتبر باشد، پس انسان‌شناسی‌ای که ارائه می‌شود نیز باید این غرض را تأمین کند. بنابراین او از «شهروند جهان وطنی» (Cosmopolitan Citizenship) صحبت می‌کند و مرادش این است که همه انسان‌ها اعضای یک جامعه جهانی هستند و باید به عنوان شهروندان جهان رفتار کنند نه اینکه لزوماً خود را تنها به وطن خود وابسته بدانند (Kant, 1974: 191). از این جهت در نظر او انسان‌ها «شهروند جهان» (a citizen of the world) هستند نه فقط شهروند یک کشور (ibid: 3). این مفهوم تأکید می‌کند که تعهدات و مسئولیت‌های انسان‌ها نه تنها به محدوده جغرافیایی خاصی محدود نمی‌شود بلکه باید به همه مردم دنیا گسترش یابد و شهروندی که جهان وطنی است کسی است که

به حقوق و کرامت همه انسان‌ها احترام می‌گذارد، تفاوت‌ها و تنوع‌های فرهنگی را می‌پذیرد و به آنها احترام می‌گذارد، برای حل مشکلات جهانی از طریق همکاری بین‌المللی تلاش می‌کند و به عدالت و برابری برای همه مردم دنیا تعهد دارد (see: Kant, Perpetual Peace).^۷

۴-۴ منفعت‌محوری

کانت معتقد است که «انسان‌شناسی عمل‌گرایانه» نه تنها به شناخت ما از طبیعت انسان منجر می‌شود، بلکه به دانشی منجر می‌شود که در مقام عمل می‌توان از نتایج آن استفاده کرد. او در این راستا مثالی می‌زند و می‌گوید وقتی حافظه انسان را با روش عمل‌گرایانه مطالعه می‌کنیم، صرفاً «تماشاگر بازی ایده‌های ذهنی خود» نیستیم، بلکه از شناخت خود برای جلوگیری یا تحریک حافظه به منظور توسعه دامنه کارایی آن استفاده می‌کنیم (Wood, 2003: 43). از این جهت، این نوع مطالعه باید نفعی داشته باشد و برای طراحی اقدامات بعدی قابل استفاده باشد. به همین دلیل، اغلب به مخاطبان این نوع انسان‌شناسی کانت گفته می‌شود که این مطالعات چه کمکی به آنها می‌کند تا از ظرفیت‌های خود برای پیشبرد اهدافشان، به‌ویژه اهداف اقتصادی و رفاهی، استفاده کنند و همچنین این مطالعات چه کمکی به آنها می‌کند تا از ویژگی‌های دیگران برای منافع خود بهره‌برداری کنند (ibid).

۵. ابزارهای روش‌شناختی

روش تجربی عمل‌گرایانه انسان‌شناسی کانت با تمرکز بر رفتارهای عادی و طبیعی دیگر افراد انجام می‌شود و از این طریق در پی شناخت ماهیت انسان است. این روش ابزارهایی دارد که عبارت‌اند از:

۱-۵ مسافرت یا مطالعات مسافرت‌گون

یکی از ابزارهای کانت در روش عمل‌گرایانه برای شناخت انسان، مسافرت کردن (traveling) یا مطالعات مسافرت‌گون (reading travelogues) همچون خواندن سفرنامه‌ها است (Kant, 1974: 4). او با این اقدام می‌خواهد رفتارهای انسان‌های گوناگون را مطالعه کرده و تلقی بهتری از ماهیت انسان پیدا کند. از آنجا که انسان‌شناسی او در مقیاسی جهانی

مطرح می‌شود، او این مسافرت‌ها را محدود به شهر و کشور خود نمی‌داند، بلکه معتقد است انسان‌شناس عمل‌گرا باید به کشورهای دیگر نیز سفر کند و با گونه‌های دیگر انسانی آشنا شود و رفتار آنها را مطالعه نماید. البته او می‌گوید برای موفقیت در این کار، باید ابتدا با معاشرت با همشهریان و هموطنان خود، معرفت انسان‌های در خانه را کسب کرد و سپس به سراغ بقیه انسان‌ها رفت (ibid). زیرا شناخت دیگران بدون نقشه ممکن نیست و این نقشه اولیه با مطالعات محلی به دست می‌آید.

او برای این روش، موانع و مشکلاتی را نیز برمی‌شمرد که یکی از آنها احتمال خودآگاه شدن کسانی است که قرار است مورد مطالعه قرار گیرند. نکته مهم این است که به دلیل اینکه از این اشکال نمی‌توان فرار کرد و غالباً چه در نسبت با خود و چه در نسبت با دیگران رخ می‌دهد، علمی بودن انسان‌شناسی عمل‌گرایانه همیشه محل تردید است و نتایج ممکن است معتبر و علمی نباشد (Wood, 2003: 47).

اشکال دوم این روش این است که شرایط مکان و زمان، اگر پایدار باشند، عادت‌هایی را در ما ایجاد می‌کنند که شکل‌دهنده ماهیت دوم انسان می‌شوند. عادات نیز ماهیت حقیقی انسان نیستند و لذا می‌توانند رهن باشند (Kant, 1974: 4). کانت به دلیل اینکه عادات بسیار در زندگی انسان‌ها رایج‌اند، تصریح می‌کند که رسیدن انسان‌شناسی عمل‌گرایانه به رتبه‌ی علم (science) در معنای رسمی و مطابق با قواعد آن، خیلی دشوار است (ibid).

۵-۲ مطالعه تاریخ و آثار هنری

یکی از منابعی که در شناخت رفتارها و اعمال انسان‌ها مهم است، مطالعه تاریخ جهان، زندگی‌نامه‌ها، نمایشنامه‌ها و رمان‌ها است (Ibid : 5). کانت می‌گوید:

آثار هنری مانند نمایشنامه‌ها و رمان‌ها هرچند واقعاً براساس تجربه و حقیقت نیستند و تنها براساس قوه خلاقیت و ابتکار نویسنده تولید شده‌اند، و در نتیجه گاه در آنها افراط‌ها و تفریط‌هایی مشاهده می‌شود، ولی ویژگی‌های اصلی شخصیت‌های داستانی که توسط نویسندگان ترسیم می‌شوند، باید از مشاهده رفتار واقعی انسان ناشی شده باشد. از این جهت، این آثار نیز می‌توانند منبع شناخت ماهیت انسان باشند.

۶. نقد و بررسی

همان‌طور که در مقدمه بیان شد، این مقاله قصد دارد انسان‌شناسی کانت را از منظر روش‌شناسی مورد نقد قرار دهد. روش‌شناسی نیز به دو معنا به کار می‌رود: ۱. گاه به مجموعه‌ای از ابزارهای روشی اطلاق می‌شود که برای انجام تحقیقات یا حل مسائل استفاده می‌شوند؛^۸ ۲. گاهی نیز این عبارت به فلسفه و بحث از چرایی روش اطلاق می‌گردد که در آن از مبانی و اصولی بحث می‌شود که اعتبار روش را تأمین می‌کنند.^۹ هر دو معنا در عبارت متدولوژی (methodology) نهفته است، زیرا پسوند -ology گاه به معنای مطالعه و بررسی علمی موضوعی است که به آن اضافه شده است.^{۱۰} که برای مثال وقتی کلمه method به آن اضافه می‌شود، عبارت خواهد بود از «study of method» و گاه به معنای مجموعه‌ای ابزارهای روشی اطلاق می‌شود که برای رسیدن به هدف مورد نیاز هستند و عبارت خواهد بود از «set of methods».^{۱۱} در نوع اول، «کلیت روش» موضوع مطالعه است ولی در نوع دوم، از «ابزارهای روشی» بحث می‌شود. بر این اساس نقد خود بر روش‌شناسی انسان‌شناسی کانت را به دو بخش تقسیم می‌کنیم: در بخش اول از کلیت روش کانت در انسان‌شناسی، و در بخش دوم از ابزارهای روشی او در این خصوص سخن خواهیم گفت.

۶-۱ نقدهای ناظر به کلیت روش

وقتی روش‌شناسی به مثابه فلسفه روش مورد مطالعه قرار می‌گیرد، ناگزیر باید به مبانی آن مراجعه شود؛ مبانی‌ای که دستیابی به اهداف، مستلزم اتخاذ چنین روشی بوده است. از آنجا که مهم‌ترین مبنا در اتخاذ این روش، تلقی کانت از ذات و حقیقت انسان است، ابتدا به بررسی این مبنا خواهیم پرداخت و سپس به نقد ابزارهای روشی مورد نظر او می‌پردازیم.

۶-۱-۱ نقدهای ناظر به مبانی انسان‌شناختی

کانت روح را امری طبیعی برشمرد که به روش تجربی و با ابزار حس، هرچند حس درونی، فهمیده می‌شود. در اینجا اشکالاتی پیش می‌آید که به شرح زیر است:

اول: دلایل زیادی از سوی سایر حکما و متکلمین، به ویژه حکمای اسلامی و به خصوص در حکمت متعالیه، بیان شده است که از لحاظ هستی‌شناختی دلالت بر تجرد روح دارد.^{۱۲} به دلیل عدم تکرار، این دلایل در این مقاله بیان نمی‌شود.

دوم: کانت از لحاظ هستی‌شناسی، روح را امری طبیعی و مادی خواند، اما به لحاظ معرفت‌شناسی آن را از احکام استعلایی عقل دانست. یکی از مشکلات اندیشه کانت این

است که ماهیت خود عقل از لحاظ هستی‌شناسی چیست؟ اگر عقل به لحاظ هستی‌شناسی مادی است، پس ادراک کلیات که در مفاهیم استعلایی رخ می‌دهد، نباید امکان تحقق داشته باشد. زیرا ماده جسمانی امکان درک کلیات را ندارد، چراکه به دلیل برخورداری از اجزای متعدد، قابل تقسیم است و از این جهت وجود جمعی ندارد. درحالی‌که امر کلی قابل تقسیم نیست و هر جزئی از آن نمی‌تواند در جزئی از ماده قرار گیرد (ر.ک: ملاصدرا، ۱۳۶۸: ۲۶۰). تجرد عقل مسئله مهمی است که اساساً مرحوم ابن سینا با استناد به همین مسئله، تجرد روح را نیز ثابت می‌کند.^{۱۳}

سوم: کانت بین «من استعلایی» به عنوان فاعل شناسا و «من روان‌شناختی» تفکیک کرد و بیان داشت که شناخت «من تجربی» وظیفه انسان‌شناسی است، اما شناخت «من استعلایی» ممکن نیست. این «من» فاعل ناشناخته‌ای است که در فرایند شناخت به آن ارجاع داده می‌شود و هر شناختی را همراهی می‌کند، اما خود تو صیغ نمی‌شود زیرا تجربی نیست (Caygill, 2009: 233). سؤال این است که این «من استعلایی» که امر عدمی نیست، به لحاظ هستی‌شناسی چیست و چرا توصیف نمی‌شود؟ اگر این «من» امری عدمی و موهوم باشد، نمی‌تواند هر شناختی به آن ارجاع شود. ازسوی دیگر، اگر خود از جنس آگاهی است، همان‌طور که در برخی بیانات کانت به آن اشاره شده، پس موجب تسلسل یا دور می‌شود. زیرا هر آگاهی به آن وابسته است و خود نیز از جنس آگاهی است. بنابراین، این «من» باید به آگاهی دیگری مبتنی باشد که یا آگاهی‌ای غیر از این زنجیره است یا از همین زنجیره ناشی می‌شود.

به نظر می‌رسد دلیل اصلی بروز چنین نارسایی‌هایی در استدلال‌ات کانت این است که او تنها معرفت تجربی را معتبر می‌داند و معتقد است هر معرفتی که با حواس درونی و بیرونی به دست نیامده باشد، بی‌اعتبار است و نمی‌تواند متعلق خود را ثابت کند. درحالی‌که وقتی استدلال‌های مختلف او، از جمله استدلال‌هایش در مورد نفس، با این مشکل مواجه می‌شود، باید به این پیش‌فرض اصلی مراجعه کرده و درستی یا نادرستی آن را بررسی کند، نه اینکه آن را به عنوان یک اصل مسلم و خدشه‌ناپذیر قلمداد کند.

۶-۱-۲ نقدهای ناظر به ایده راهبردی روش

ایده راهبردی روش کانت در شناخت انسان، تمرکز بر رفتار و اعمال انسان‌ها و پی بردن به ماهیت انسان از طریق این رفتارها و اعمال است. از آنجا که او در این روش براساس قواعد

تجربی عمل می‌کند، معتقد است که نمونه‌ها باید تصادفی باشند و به گونه‌ای انتخاب شوند که فرد مورد مطالعه را از رفتار طبیعی خود خارج نکنند. به همین دلیل، کانت روش تمرکز به درون را کنار گذاشت و در مراجعه به سایر انسان‌ها نیز بیان کرد که مهم‌ترین نکته این است که فرد مورد مطالعه به خودآگاهی نرسد. با این حال، به دلیل اینکه خودآگاهی در بسیاری از موارد گریزناپذیر است، شارحین او اعتراف می‌کنند که با وجود این مشکل، علمی بودن انسان‌شناسی عملگرایانه همیشه محل تردید است و نتایج آن ممکن است معتبر نباشد (Wood, 2003: 47).

اما به نظر می‌رسد کانت در انسان‌شناسی در بهترین حالت باید به روش تمرکز به درون متوسل می‌شد و مطالعه رفتار سایرین را صرفاً به عنوان مویذ - نه دلیل - در نظر می‌گرفت تا از این مشکل رهایی یابد. او همین رویکرد را در «نقادی عقل محض» به کار برد. در این اثر، برای شناخت کارکردها و فرایندهای عمل عقل و دستیابی به حقایقی که از زیرساخت‌های معرفت تجربی شکل می‌گیرند و درعین حال ریشه در خود عقل دارند، به نقادی و تجزیه و تحلیل عقل پرداخت. او بیان کرد که دستیابی به فرایندهای عقل و مفاهیم و حقایق عقلی تنها از طریق نقد ممکن است، زیرا این روش بهترین اقدام برای پالایش و خالص‌سازی عقل و عاری نگه داشتن آن از خطاهایی است که مطرح می‌شود (Kant, 2000: 132: A11-12). با توجه به اینکه کانت معتقد بود «نفس» ابژه و موضوع حس درونی است (Katharina, 2016: 4)، او می‌توانست از طریق نقادی همین حس درونی، نفس را به شکل بهتری بفهمد. همچنین، با توجه به اینکه او بر این باور بود که انسان‌ها در ذات انسانی با یکدیگر مشترک‌اند، می‌توانست این یافته‌ها را به همگان تسری دهد. مهم این بود که در این مسیر، مانند نقادی عقل محض، قواعدی را معین کند تا دچار خطا نشود. این همان راهی است که روش‌های عقلی در پیش پای کانت می‌گذاشتند، اما او آن را کنار گذاشت. این رویکرد همچنین مورد تأکید ادیان، به ویژه اسلام، قرار دارد.

البته کانت به دلیل رعایت شرایط عدم دخالت عوامل انسانی در نمونه‌ها، تمرکز بر درون را کنار گذاشت. با این حال، تمرکز بر درون می‌تواند از جنس نقادی باشد و نه صرفاً نمونه‌برداری برای یک آزمون تجربی.

نکته دیگری که در اشکال ایده راهبردی کانت وجود دارد این است که نتایج روش او بر انسان‌های تعالی‌یافته‌ای که از نظر معنوی و اخلاقی (انسانیت) با عموم مردم فاصله زیادی دارند، صدق نمی‌کند. این افراد، که به طور اتفاقی نادرالوجود نیز هستند، یا در نمونه‌های

انسانی مشاهده نشده‌اند یا به قدری کم‌اند که نتایج را تغییر دهند.

۲-۶ نقدهای ناظر به ابزارهای روشی

کانت خود به ابزارهایی همچون مسافرت و مطالعات مسافرت‌گون اشکالاتی را متوجه شد. حتی در روش مراجعه به آثار هنری نیز تصریح کرد که ممکن است خالق اثر هنری افراط یا تفریط کرده باشد. با این حال، او بر این باور بود که می‌توان این آثار را در شناخت انسان معتبر دانست. اما به نظر می‌رسد این گونه مطالعات صرفاً می‌توانند مویذات خوبی باشند. انحصار ابزارهای روشی به این موارد، با توجه به خطاهای محتمل، به‌ویژه در شناخت موضوعی که پیچیده‌ترین موضوعات جهان است، مورد تأیید عقل نیست.

۳-۶ نقد ناظر به کارآمدی

کانت قائل به شناخت جهانی انسان بود و انسان‌شناسی را در همین مقیاس مطرح می‌کرد. او رعایت اخلاق در همگان را هدف اصلی انسان‌شناسی و فلسفه خود برشمرد. برای این کار، بیان کرد که در شناخت دیگران ابتدا باید به شناخت محیط اطراف خود پرداخت تا به یک نقشه اولیه دست یابیم و براساس آن به تحلیل رفتار دیگران بپردازیم (Kant, 1974: 4). اما این روش با اشکالی مواجه است: اگر محیط اطراف دچار مشکلاتی باشد که از حالت طبیعی انسانی خارج شده است، الگوی اولیه دچار خدشه می‌شود و در نتیجه شناخت دیگران نیز با الگوی نادرستی انجام خواهد شد و نتایج غلطی به بار می‌آورد. به‌ویژه اینکه او تصریح کرد انسان‌شناسی‌هایی که به صورت محلی و در مورد عده‌ای خاص انجام می‌شود، زمانی معتبر است که به یک «معرفت عمومی» که در همه مشترک است، منجر شود (Wood, 2003: 39).

او حتی تأکید کرد که اگر شرایط مکان و زمان پایدار باشند، موجب عادت‌هایی می‌شوند که شکل‌دهنده ماهیت دوم انسان هستند و درگیر شدن در این عادات، محقق را از شناخت ماهیت حقیقی انسان باز می‌دارد (Kant, 1974: 4). بنابراین، تمرکز بر شهر اولیه محقق برای رسیدن به الگوی اولیه ممکن است دچار چنین اشکالی شود، کما اینکه در مورد خود کانت نیز این اشکال رخ داده است. وقتی در مورد نژاد انسان‌ها سخن می‌گوئید، سخنانش سرشار از قضاوت‌های ارزشی در مورد سطح عقل، استعداد و رشد فرهنگی نژادهای مختلف است.

برای مثال، او در سخنرانی‌های جغرافیایی خود اعلام می‌کند: «بشریت در نژاد سفید در بزرگ‌ترین کمال خود است. سرخ‌پوستان زرد استعداد کمتری دارند. سیاه‌پوستان بسیار پایین‌تر هستند و از همه پست‌تر، بخشی از مردم آمریکا می‌باشند» (Kant, 2006: 8). او اروپاییان را به لحاظ انسانی سرآمد دانسته و بقیه را انواع فروتری از انسان‌ها می‌داند. او حتی به قبیله هائیتی‌ها اشاره کرده و بیان می‌کند که اساساً چرا این طائفه به وجود آمده‌اند؟ (ibid). برخی از شارحان کانت معتقدند که وقتی او از جهان‌شمولی سخن می‌گوید، بیش از برابری خواهی سفیدپوستان در نظر ندارد. زیرا ایده‌های نژادپرستانه در اندیشه کانت محوریت دارند و او سفیدی را پیش‌نیازی برای شخصیت کامل می‌داند (Kleingeld, 2007: 583). همچنین، برخی دیگر می‌گویند:

زمانی که کانت در مورد اهمیت فوق‌العاده احترام گذاشتن به افراد تأکید می‌کرد، او واقعاً در مورد سفیدها و به‌طور دقیق‌تر، زیرمجموعه‌ای از سفیدپوستان صحبت می‌کرد. برای مثال، وقتی او می‌گوید که ما نباید انسانیت در خود و دیگران را صرفاً و سیله بدانیم، به سادگی غیرسفیدپوستان را در گروه افراد قرار نمی‌دهد. آنها صرفاً افراد فرعی هستند که قرار نیست اصول اصلی کانتی در مورد آنها اعمال شود (ibid).

البته برخی از شارحان کانت توضیح می‌دهند که اینها عقاید اولیه کانت است، ولی او در دهه ۱۷۹۰ از این نظر برگشته است (ibid: 588). به فرض درستی این ادعا، باز هم اشکال وارد است. زیرا شاید محققان دیگری که در مورد انسان‌شناسی به روش پراگماتیکی کانت تحقیق می‌کنند، متوجه اشکال خود نشده و همچون کانت آن را برطرف نکنند و در نتیجه تعریفی از انسان و ویژگی‌های او ارائه دهند که هرگز صحیح نیست.

۷. نتیجه‌گیری

انسان‌شناسی یا آنتروپولوژی نقطه محوری فلسفه کانت است. بنابراین، چنانچه انسان‌شناسی کانت دچار اشکالاتی باشد، این اشکالات به نظام فلسفی او نیز تسری پیدا خواهد کرد. بر این اساس، در این مقاله بر آن شدیم تا مبنای انسان‌شناختی کانت و روش‌شناسی او در شناخت انسان را مورد بررسی قرار دهیم. نتیجه این بررسی نشان می‌دهد که تعریف او از انسان و حقیقت او و همچنین ایده راهبردی او در روش پراگماتیستی به‌عنوان روش شناخت انسان، دچار اشکالاتی است که قابل پاسخ نیستند. او در تعریف انسان، حقیقت

انسان را امری عقلی دانسته و برای شناخت آن به روش تجربی با تمرکز بر رفتار و اعمال انسان‌ها که آزادانه از ایشان سر می‌زند، تمسک کرده است. اما این ادعا با ادله مجرد روح ناسازگار است و ازسوی دیگر، در استدلالات او در مورد ماهیت صرفاً عقلی نفس نیز نارسایی‌هایی وجود دارد که خود او به عدم امکان رفع آنها اذعان می‌کند؛ برای مثال، رابطه من استعلایی و من تجربی یکی از این موارد است. علاوه‌براین، روش پیشنهادی او برای شناخت انسان به دلیل خطاهای اجتناب‌ناپذیر، در نهایت منجر به شناخت واقعی انسان نمی‌شود و به همین دلیل، شارحان او اعتراف کرده‌اند که انسان شناسی کانت شاید دارای اعتبار علمی نباشد. ابزارهایی که او در این روش به کار می‌گیرد، مانند مسافرت یا مطالعه سفرنامه‌ها و آثار هنری، نیز به دلیل ضعف در نشان دادن ماهیت انسان و عدم امکان تصادفی و نمایانگری تام، ابزارهای مناسبی برای شناخت این حقیقت پیچیده نیستند. از این جهت، دستگاه فلسفی کانت به لحاظ هسته مرکزی انسان‌شناسی از مشکلات متعددی رنج می‌برد.

پی‌نوشت

۱. کانت بین مفهوم متعالی و استعلایی تفاوت می‌گذارد و فهم مراد او از این دو مفهوم در شناخت اندیشه‌های او تأثیر زیادی دارد.
۲. کانت بین فاهمه و عقل تفاوت قائل است و فاهمه را تنظیم‌گر مفاهیمی می‌داند که مستقیماً از طبیعت بر انسان ظهور می‌یابند و عقل را تنظیم‌گر فاهمه دانسته و معتقد است کار عقل دریافت مفاهیم استعلایی است که اصول فاهمه را تعیین می‌کنند (Kant, 2000: 387-388, B356-359).
۳. تفاوت بین مقولات که مربوط به قوه فاهمه بوده و ایده‌ها یا تصورات استعلایی که مربوط به عقل هستند، این است که مقولات قوام‌بخش معرفت‌های جزئی تجربی هستند ولی ایده‌ها یا تصورات استعلایی نظام‌بخش به آنها می‌باشند (یوئینگ، ۱۳۸۸: ۸).
۴. کانت با تفکیک بین فنومن (پدیدار) و نومن عملاً امکان شناخت واقعیت فی‌نفسه طبیعت را غیرممکن دانسته و معتقد است ما تنها پدیدارها یا ظهوراتی که آنها در ذهن ما پیدا می‌کنند را می‌شناسیم. این امر در هر شناختی از جمله انسان نیز مطرح است. البته پدیدار شناسی کانت با پدیدارشناسی رایج که بیشتر به ادموند هوسرل در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم نسبت داده می‌شود، متفاوت است.
۵. در ادامه، در بخش ویژگی‌های عمومی روش عمل‌گرایانه بیان خواهد شد که در انسان شناسی کانت از طریق مراجعه به درون و فعال کردن حس درونی اقدام نمی‌کند.

۶. فیزیولوژی یکی از زیرشاخه‌های دانش زیست‌شناسی است که موضوع آن مطالعه اعمال حیاتی یک موجود زنده به لحاظ روابط درونی بدن او می‌باشد.
۷. این کتاب در مورد صلح جهانی است و کانت در این کتاب مفهوم شهروند جهان وطنی را به عنوان بخشی از راه حل برای دستیابی به صلح جهانی معرفی می‌کند.
۸. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/methodology>
۹. See: <https://plato.stanford.edu/entries/scientific-method>
۱۰. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ological?topic=subjects-and-disciplines>
۱۱. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/methodology>
۱۲. در بین فیلسوفان یونانی افلاطون در رساله فیدون به نقل از سقراط دلایل متعددی بر تجرد روح بیان می‌کند، در فلسفه اسلامی نیز ملا صدرا جلد هشتم الاسفار الاربعه را به بررسی ماهیت و ویژگی‌های نفس انسانی اختصاص داده و در فصل ششم این جلد، یازده دلیل در ۴۳ صفحه برای تجرد روح ذکر می‌کند و اشکالاتی که به آنها شده را به تفصیل پاسخ می‌دهد. علاوه بر این، در قرآن کریم نیز دلایل متعددی بر تجرد روح بیان شده است که در این خصوص به مقاله تجرد روح از نظر قرآن ارجاع داده می‌شود.
۱۳. ر.ک: دینانی، رابطه نفس و بدن (۱۳۸۶). براساس نظر ملا صدرا در حکمت متعالیه رابطه نفس و بدن اتحادی است.

منابع

- ابراهیمی دینانی، غلامحسین و کریم‌زاده، رحمت‌الله (۱۳۸۶). «رابطه نفس و بدن»، مجله تخصصی الهیات و حقوق، شماره ۲۴، صص. ۱۸-۳.
- صانعی دره بیدی، منوچهر (۱۳۸۴). جایگاه انسان در اندیشه کانت، چاپ اول، تهران: ققنوس.
- عبداللهی، محمدعلی (۱۳۸۱). «نظام‌بخشی و قوام‌بخشی تصورات عقل در نظام فلسفی کانت»، نشریه نامه مفید، شماره ۳۴، صص. ۸۶-۶۷.
- کاپلستون، فردریک چارلز (۱۳۸۹). تاریخ فلسفه از ولف تا کانت، ترجمه: اسماعیل سعادت و منوچهر بزرگمهر، ج ششم، چاپ ششم، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- کانت، امانوئل (۱۳۹۴). بنیاد مابعدالطبیعه/اخلاق، چاپ دوم، تهران: خوارزمی.
- ملا صدرا، صدرالدین محمد بن ابراهیم (۱۳۳۸). الاسفار الاربعه، الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه، جلد ۸، چاپ دوم، قم: المکتبه المصطفوی.
- یوئینگ، ای سی (۱۳۸۸). شرحی کوتاه بر نقد عقل محض، ترجمه: اسماعیل سعادت، تهران: هرمس.

- Caygill, H. (2009). *A Kant Dictionary*, USA: Blackwell Publishing.
- Jacobse, A., & Kain, P. (2003). *Essays on Kant's Anthropology*, First published by Cambridge University Press, Published in the United States of America. pp. 38–60.
- Kant, I. (1974). *Anthropology from a Pragmatic Point of View*, Translated by Mary J. Martinus Nijhoff.
- Kant, I. (1992). *Lectures on Logic*, Translated and edited by J. Michael Young, First published by Cambridge University Press, Printed in the United States of America.
- Kant, I. (2000). *Critique of Pure Reason*, Translated by Paul Guyer, USA: Cambridge University Press.
- Kant, I. (2006). *Anthropology from a Pragmatic Point of View*, Translated and edited by Robert B. Louden, Cambridge University Press.
- Kant, I. (2012). *Anthropology, History, and Education*, Translated by Mary G. and others, USA: Cambridge University Press.
- Kant, I. (2017). *Perpetual Peace*, United Kingdom: Delphi Classics (Parts Edition).
- Katharina T. Kraus. (2017). *The soul as the 'Guiding Idea' of Psychology: Kant on Scientific Psychology, Systematicity, and the Idea of the Soul*, a University of Notre Dame, Department of Philosophy, USA.
- Kleingeld, Pauline. (2007). "Kant's Second Thoughts on Race", *The Philosophical Quarterly*, 57(229), 573–592. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9213.2007.498.x>
- Stark, W. (2003). "Historical Notes and Interpretive Questions", In: Jacobse, A., & Kain, P. (Eds.), *Essays on Kant's Anthropology*, pp. 15–38, First published by Cambridge University Press, Published in the United States of America.
- Wood, A. (2003). "Kant and the Problem of Human Nature", In: Jacobse, A., & Kain, P. (Eds.), *Essays on Kant's Anthropology*, pp. 38–60, First published by Cambridge University Press, Published in the United States of America.